

допомогою соціальної терапії), технологія консультування та посередництва (передбачає консультацію обдарованого підлітка та його батьків), координаційні, інформаційні та розвиваючі технології (проведення масових заходів, олімпіад, науково-практичних конференцій; інформування батьків і педагогів щодо підтримки талановитих підлітків та ін.). Перспективним для подальших наукових розвідок вважаємо дослідження методів діагностики обдарованих підлітків.

Список використаних джерел

1. Кочубей Т. Д. Особливості соціально-педагогічної роботи з обдарованою особистістю *Вісник Житомирського державного університету імені Івана Франка. Педагогічні науки*. 2017. Вип. 2. С. 171-175.
2. Протас О. Л. Соціально-педагогічний супровід розвитку креативно обдарованих дітей в умовах загальноосвітнього навчального закладу *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка. Серія : Соціально-педагогічна*. 2019. Вип. 33. С. 108-122.
3. Симановский А. Э. Социальные механизмы формирования интеллектуальной творческой способности учащихся. *Психол. наука и образование*. 2002. № 3. С. 76-82.
4. Туріщева Л.В. Особливості роботи з обдарованими дітьми. Харків, 2008. 122 с.

Вікторія Пухальська

студентка 2 курсу (на б.м.с.)

спеціальність «Соціальна робота»

Тернопільський національний педагогічний

університет імені Володимира Гнатюка

м. Тернопіль

Науковий керівник: Ольга Главацька

ПОНЯТТЯ «ВІКТИМНОЇ ПОВЕДІНКИ»

ТА ОСОБЛИВОСТІ ЇЇ ПРОЯВУ В ПІДЛІТКОВОМУ ВІЦІ

У статті обґрунтовано актуальність проблеми віктимної поведінки у підлітковому віці. Визначено сутність поняття «віктимна поведінка». Висвітлено основні види насильства. Вказано основні технології роботи в контексті подолання сімейного насильства над дітьми.

Ключові слова: віктимна поведінка, підлітки, особливості, віктимна ситуація.

Проблема віктимної вразливості людини завжди була гострою та дискусійною серед науковців, а на індивідуальному рівні – однією з головних, оскільки безпосередньо пов'язана з її виживанням у складних і суперечливих умовах навколишнього середовища. Особливо це питання набуло гостроти в перехідний період, коли протягом більше ніж двох десятиків років здійснюються трансформації в українському суспільстві.

Останнім часом в Україні у різних сферах життя та освітнього процесу відбуваються кардинальні й стрімкі зміни, що призводять до різних поведінкових відхилень у підлітковому середовищі. Через свої вікові особливості, підлітки більше ніж інші категорії піддаються впливу віктимогенних чинників. У сучасних умовах підлітки дуже часто стають жертвами жорстокого поводження, злочинів та насильства, спостерігається найвища схильність потрапляти в ситуації, пов'язані з небезпекою для життя і здоров'я. Саме тому проблема віктимної поведінки залишається однією з актуальних проблем сьогодення, яка особливо гостро має прояв у підлітковому віці.

Проблему віктимогенності індивіда, чинників та умов, завдяки яким людина перетворюється у жертву, вивчали такі вчені як М. Вольфганг, М. Амір, Ю. Антонян, С. Ільїна, В. Медведєв, А. Ткаченко та ін.

Ключові поняття, специфіку соціально-педагогічної віктимології розглядали такі науковці як Т. Алексеєнко, О. Андроннікова, М. Галагузова, Л. Захарова, В. Полубинський та ін. Актуальні питання профілактики підліткової віктимності відображені у роботах С. Белічевої, В. Загвязинського, А. Мудрика, Р. Овчарової, В. Терпелюка та інших науковців.

Мета статті полягає у розкритті сутності поняття «віктимна поведінка» та обґрунтуванні особливостей її прояву в підлітковому віці.

Термін «віктимна поведінка» виник в рамках кримінальної віктимології й являє собою поведінку потерпілого, що може бути реальним результатом скоєння правопорушення проти нього, тобто це поведінка, що провокує правопорушника.

Аналіз вітчизняної наукової літератури свідчить про те, що поняття «віктимна поведінка» трактується досить широко. Проте, головною ознакою віктимної поведінки є здійснення певних дій або бездіяльність, які сприяють тому, що людина опиняється в ролі жертви.

У науковій літературі виділяють три основних підходи до тлумачення поняття «віктимність»: ситуаційний, особистісний та комплексний. Вчені визначають віктимну поведінку як дії особи, що провокують виникнення віктимної ситуації, яка полягає у конкретній життєвій ситуації, що складається у зв'язку з психологічними якостями особи при створенні реальної можливості заподіяти їй шкоду. Відповідно до комплексного підходу, віктимна поведінка – це поведінка, при якій жертва різними способами сприяє скоєнню злочину, або ж свідомо чи несвідомо створює суб'єктивні та об'єктивні умови для злочину і криміналізації, зневажаючи запобіжними заходами [2; 7].

Вітчизняні та зарубіжні дослідники наводять велику кількість класифікацій основних видів віктимної поведінки підлітків. Л. Франк [1] виділив наступні види віктимності підлітків: особистісна, рольова, соціальна, активна і пасивна віктимність. М. Бурмака [2] виділила особистісні профілі підлітків із віктимною поведінкою: імпульсивний, невротичний, особистісний, психопатичний, соціопатичний та демонстративний профіль особистості підлітка. А. Зелінський [1] виділив такі види віктимної поведінки підлітків: конфліктна, провокуюча та легковажна. Також виділяють загальні характеристики віктимності підлітків: труднощі у прийнятті самостійних рішень, прагнення завжди мати підтримку від інших, подвійна мораль, нечесність та пригнічені емоції, а також зазвичай бурхлива та негативна реакція підлітка у відповідь на несхвалення та критику [1].

Віктимна поведінка жертви, як правило, зумовлена:

- особливостями фізіологічного стану особи,
- легковажним та недбалим ставленням до особистої безпеки та безпеки майна,
- легковажним ставленням до норм та правил громадського порядку та громадської безпеки,
- участю у незаконних угодах через довірливість або необізнаність [3].

Найбільш помітне місце серед різноманітних чинників соціального характеру, які безпосередньо впливають на віктимну уразливість особистості, займають насильницькі злочини, економічне шахрайство, техногенна та природня занедбаність. Саме тому віктимологічні аспекти поведінки людей, які стали жертвами внаслідок скоєних відносно їх злочинів або техногенних та природніх катастроф, є актуальною темою у кримінології, соціології, юридичній та соціальній психології і власне віктимології.

Важливим аспектом розвитку віктимності серед підлітків вважається негативний вплив на психіку, причиною чого можуть бути погані відносини з батьками, ровесників і ЗМІ. Самий вразливий вік – підлітковий. Цей період характеризується відсутністю достатнього життєвого досвіду, саме тому підлітку іноді важко в такі моменти, коли батьки перестають опікати і йому треба самостійно вирішувати проблеми у відносинах з іншими людьми, однолітками, вибору професії. Саме в цей момент дуже активно формується особистість. Найважливішим аспектом підвищеної віктимності підлітків є негативний вплив дорослих на їх психіку, телебачення, груп однолітків, які формують у них антигромадську установку особистості. Результати такого негативного впливу нерідко провокують підлітка до здійснення асоціальних вчинків, а також можуть поставити його в положення жертви. Встановлено, що жертвами злочинів частіше стають молоді люди з відсутністю життєвого досвіду, некомпетентні в питаннях причин і умов вчинення злочинів, які нехтують попередженнями, погано розбираються в людях, необережні, необачні, ризиковані, азартні та ін. [4; 5].

Констатовано, що психологічні особливості прояву віктимної поведінки підлітків обумовлені широким спектром внутрішніх передумов та різноманітних факторів. Індивідуально-особистісні характеристики виступають своєрідним внутрішнім фільтром, що блокує чи, навпаки інтенсифікує прояви віктимної поведінки підлітком. Формування віктимної поведінки відбувається також під впливом ситуаційних детермінант. Наявність об'єктивно життєвих негараздів: насильство у школі (булінг), у родині, сімейна депривація; конфлікти й кардинальні зміни в значущих сферах життєдіяльності підлітка, вирішення яких він вбачає у появі нових обставин, пов'язаних зі стосунками, що провокують його до необачності своїх

дій та фактично звужує можливість передбачити і уникнути негативних наслідків.

Таким чином, підсумовуючи вищезначене, слід констатувати, що віктимну поведінку підлітків доцільно розглядати як складну систему взаємодії між підлітком і навколишнім оточенням (людьми, ситуаціями, обставинами), що характеризується неадекватними стратегіями, внаслідок чого відбувається перетворення підлітка з жертви потенційної в реальну. Віктимна поведінка підлітка може бути активною, коли він своїми діями (надмірною розв'язністю, конфліктністю, імпульсивністю тощо) провокує агресора, а також пасивною, коли ризик стати жертвою у підлітка зростає у зв'язку з його бездіяльністю у значущих ситуаціях (демонстрація надмірної сором'язливості, пасивності, безпорадності, страху тощо).

Перспективи подальших досліджень із окресленої проблеми вбачаємо в організації відповідної соціально-педагогічної роботи у закладах загальної середньої освіти зі школярами, які демонструють віктимну поведінку, а також подоланні насильницько-жертвницьких стереотипів у підлітковому середовищі та формуванні стратегій конструктивної взаємодії.

Список використаних джерел

1. Волянюк Н.Ю., Ложкіна Г.В. Віктимологія та агресологія: навчальний посібник [для студ. вищ. навч. закладів]. Рівне : Принт Хауз, 2010. 256 с.
2. Гаркавець С.О. Віктимологія: навч-метод. посіб. [для студ. вищ. навч. закл.]. Луганськ : СНУ ім. В. Даля, 2006. 116 с.
3. Глинко О.Д. Віктимність підлітків. Причини, особливості прояву. *Збірник наукових праць за результатами конференції «Телефон довіри як засіб допомоги підліткам»*. 2010. № 2. С. 45. URI: http://psyjournals.ru/files/40524/sbornik_telefon_doveriya_Glinko.pdf (дата звернення: 01.05.2021).
4. Єгоров А.Ю., Ігумнов С.А. Розлади поведінки у підлітків: клініко-психологічні аспекти. СПб. : Мова, 2005. 436 с.
5. Клейберг Ю.А. Психологія девіантної поведінки. М. : «Юрайт-М» 2001. 160 с.
6. Реан А.А. Психологія підлітка. СПб. : Пітер, 2003. 156 с.
7. Бовт О.Б. Віктимна поведінка як психологічна проблема. *Соціальна психологія*. 2004. № 4 (6). С.14–22.